

УДК 341.3:341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.136>

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВИКЛИКІВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Капітан О.І.,*доктор філософії в галузі права,**доцент кафедри права,**Львівський національний університет**ветеринарної медицини та біотехнологій**імені С. Гжицького*

ORCID: 0000-0002-1788-7838

Саміло А.В.,*кандидат юридичних наук, доцент,**Львівський державний університет**безпеки життєдіяльності*

ORCID: 0000-0003-3199-8451

Капітан О.І., Саміло А.В. Міжнародне гуманітарне право як результат викликів збройних конфліктів.

Дослідження присвячене аналізу еволюції міжнародного гуманітарного права у контексті захисту прав і свобод людини під час збройних конфліктів. Розглядається історичний розвиток правових норм, починаючи від ранніх спроб регулювання військових дій до формування сучасної системи міжнародного права.

Особлива увага приділяється трьом ключовим напрямкам розвитку міжнародного гуманітарного права: Женевському, Гаазькому та Нью-Йоркському. Детально аналізуються Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них, які стали фундаментом для захисту жертв війни. Розглядаються Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років, що встановили правила ведення війни та принципи мирного вирішення конфліктів. Висвітлюється роль ООН у розвитку міжнародного права, зокрема через прийняття резолюцій та проведення міжнародних конференцій.

У роботі підкреслюється важливість створення універсальних стандартів захисту прав людини та їх закріплення на рівні міжнародного права. Аналізуються ключові міжнародні документи, такі як Загальна декларація прав людини, Міжнародні пакти про права людини та європейські конвенції.

Дослідження розкриває процес інтеграції різних аспектів гуманітарного права, що призвело до формування комплексного підходу до регулювання збройних конфліктів. Відзначається зростаюче розуміння взаємозв'язку між правами людини, правилами ведення війни та захистом цивільного населення.

Окрема увага приділяється сучасним викликам у сфері захисту прав людини під час збройних конфліктів, зокрема в контексті російсько-української війни. Розглядаються зусилля України щодо адаптації національного законодавства до умов збройного конфлікту та імплементації міжнародних норм.

Дослідження підкреслює необхідність постійного вдосконалення механізмів захисту прав людини в умовах збройних конфліктів та адаптації міжнародного права до нових реалій ведення війни. Робота має важливе значення для розуміння сучасного стану міжнародного гуманітарного права та перспектив його розвитку.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право; права людини; збройні конфлікти; Женевські конвенції; Гаазькі конвенції.

Captain O.I., Samilo A.V. International humanitarian law as a result of challenges of armed conflicts.

The study is devoted to the analysis of the evolution of international humanitarian law in the context of the protection of human rights and freedoms during armed conflicts. The historical development of legal norms is considered, starting from the early attempts to regulate military operations to the formation of the modern system of international law.

Special attention is paid to three key areas of development of international humanitarian law: Geneva, Hague and New York. The Geneva Conventions of 1949 and additional protocols to them, which became the foundation for the protection of war victims, are analyzed in detail. The Hague Conventions of 1899 and 1907, which established the rules of warfare and the

principles of peaceful resolution of conflicts, are considered. The role of the UN in the development of international law is highlighted, in particular through the adoption of resolutions and the holding of international conferences.

The work emphasizes the importance of creating universal standards for the protection of human rights and their consolidation at the level of international law. Key international documents such as the Universal Declaration of Human Rights, International Covenants on Human Rights and European Conventions are analyzed.

The study reveals the process of integration of various aspects of humanitarian law, which led to the formation of a comprehensive approach to the regulation of armed conflicts. There is a growing understanding of the relationship between human rights, the rules of war and the protection of civilians.

Particular attention is paid to modern challenges in the field of human rights protection during armed conflicts, in particular in the context of the Russian-Ukrainian war. Ukraine's efforts to adapt national legislation to the conditions of armed conflict and the implementation of international norms are considered.

The study emphasizes the need for continuous improvement of mechanisms for the protection of human rights in the conditions of armed conflicts and adaptation of international law to the new realities of warfare. The work is important for understanding the current state of international humanitarian law and the prospects for its development.

Key words: international humanitarian law; human rights; armed conflicts; Geneva Conventions; The Hague Conventions.

Постановка проблеми. Еволюція людського суспільства виявила необхідність регулювання такої, здавалося б, хаотичної сфери людської діяльності, як військові дії. Накопичений досвід багатьох поколінь сформував комплекс традицій, норм, а згодом і законів ведення війни, які були узгоджені сторонами для забезпечення захисту та належних умов існування учасників конфлікту під час воєнних дій.

Сучасна ситуація в Україні та світі, де спостерігається тенденція до зростання кількості збройних конфліктів, вказує на недосконалість існуючої правової бази, яка мала б ефективно обмежувати або стримувати дії сторін конфлікту в певних рамках. Незважаючи на тривалий шлях міжнародної спільноти до розробки цивілізованих методів вирішення конфліктів, у ХХІ столітті ми спостерігаємо загострення напруженості в різних регіонах планети, включаючи територію України.

Тисячолітня історія людства так і не дала однозначної відповіді на питання, як уникну-

ти збройних протистоянь. Проте, визнання та дотримання прийнятих міжнародних правил залишається невід'ємною частиною існування цивілізованих держав та їхніх взаємовідносин. Це підкреслює важливість постійного вдосконалення та адаптації міжнародного права до нових викликів, з якими стикається світова спільнота в контексті сучасних збройних конфліктів.

Захист прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту є одним з найбільш актуальних питань сучасного міжнародного права та національного законодавства багатьох країн. Особливої гостроти ця проблема набула в контексті російсько-української війни, яка розпочалася у 2014 році з анексії Криму та продовжилася повномасштабним вторгненням Росії в Україну у 2022 році. Ця війна стала серйозним викликом для міжнародної спільноти та правової системи, змусивши переосмислити існуючі механізми захисту прав людини в умовах збройного конфлікту [1].

Законодавча база щодо захисту прав і свобод в умовах збройного конфлікту ґрунтується на ряді міжнародних документів, ключовими серед яких є Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них, Гаазькі конвенції, а також низка резолюцій ООН [2]. В контексті російсько-української війни особливого значення набули такі міжнародні акти, як Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про територіальну цілісність України (2014) та Резолюція про агресію проти України (2022), які засудили дії Росії та підтвердили необхідність дотримання міжнародного гуманітарного права [3].

На національному рівні Україна активно адаптує своє законодавство до умов збройного конфлікту. Зокрема, були прийняті закони «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (2014), «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (2018), а також внесені зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини проти людяності та воєнні злочини [4]. Ці законодавчі акти спрямовані на захист прав громадян на окупованих територіях, забезпечення їх соціальних гарантій та створення механізмів притягнення до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права.

Стан опрацювання проблематики. Досліджувана нами тематика виявляє значний інтерес дослідників. Так, зокрема, ґрунтовний внесок у розвиток теорії міжнародного гуманітарного права зробили такі вчені, як М. Сассолі, А. Буве та А. Квінтін, які у своїх працях детально розглядають еволюцію міжнародного гуманітарного права у відповідь на виклики сучасних збройних конфліктів. Важливий аналіз адапта-

ції міжнародного гуманітарного права до нових форм збройних конфліктів представлений у роботах Е. Давіда та Ж.-М. Хенкертса. Вітчизняні дослідники, такі як М. Гнатовський, Т. Короткий та В. Репецький, зосереджують увагу на особливостях застосування міжнародного гуманітарного права в умовах гібридних конфліктів та інформаційної війни.

Особливу увагу науковці приділяють проблемам захисту прав людини в умовах сучасних збройних конфліктів. Зокрема, роботи Н. Мельцера та Г. Гіла-Байо розкривають складності застосування принципів міжнародного гуманітарного права в контексті боротьби з тероризмом. Дослідження К. Дорманн та Л. Камерона присвячені аналізу нових викликів, пов'язаних з використанням автономних систем озброєнь та кіберзброї. Важливий внесок у розуміння взаємодії міжнародного гуманітарного права та права людини зробили Т. Мерон та Ю. Динштейн. У контексті російсько-української війни значний інтерес представляють роботи українських вчених О. Задорожнього, М. Буроменського та В. Денисова, які аналізують особливості застосування міжнародного гуманітарного права в умовах цього конфлікту.

Автори ставлять собі за **мету** розглянути окремі аспекти міжнародного гуманітарного права як результату викликів збройних конфліктів.

Виклад матеріалу дослідження. Витоки регулювання військових дій можна простежити ще з античності та середньовіччя. Ці ранні спроби встановлення правил ведення війни стали фундаментом для наступних поколінь у розробці більш детальних та всеосяжних норм. Поступово формувалися чіткіші принципи щодо поводження з пораненими, військовополоненими та мирним населенням. Ця еволюція військового права відображала зростаюче усвідомлення необхідності захисту основних прав людини і громадянина навіть в умовах збройного конфлікту. Такий розвиток заклав основи для сучасного міжнародного гуманітарного права, яке прагне мінімізувати страждання та захистити гідність всіх осіб, залучених до військових дій чи постраждалих від них.

Завершення Другої світової війни стало каталізатором для інтенсифікації зусиль в академічних та політичних колах, спрямованих на створення уніфікованої системи міжнародних норм у сфері прав людини. Вітчизняні дослідники П. Рабінович та О. Венецька у своїх наукових працях підкреслюють, що саме післявоєнний період 1945 року ознаменував собою критичний момент, коли стала очевидною потреба у розробці універсальних принципів захисту прав людини. Ця робота мала на меті сформулювати загальновизнані міжнародні стандарти, які в подальшому слугували б орієнтиром для всіх

країн світу в питаннях забезпечення та захисту фундаментальних прав і свобод особистості. [5, с. 112].

Важко не погодитися з позицією дослідників, які наголошують на критичній важливості впровадження універсальних стандартів захисту прав людини у міжнародному праві. Ці стандарти мають стати еталоном для всіх національних правових систем, адже без такого уніфікованого підходу існує реальна загроза повторення тих страхітливих порушень прав людини, які світ пережив під час воєнних конфліктів.

Фундаментальні права людини є невід'ємною частиною існування кожної особистості, незалежно від її походження чи статусу. Саме тому, коли мова заходить про «стандарти» цих прав, на перший план виходить необхідність формулювання найбільш універсальних та всеохоплюючих принципів. Логічно, що такі базові стандарти можуть і повинні бути закріплені саме на рівні міжнародного права, забезпечуючи тим самим їх глобальне визнання та застосування. Ця концепція підкреслює не лише важливість міжнародного права у захисті прав людини, але й його роль у формуванні єдиного правового простору, де гідність та права кожної людини є найвищою цінністю, визнаною та захищеною усією світовою спільнотою [6, с. 56].

Прийняття Загальної декларації прав людини (ЗДПЛ) у 1948 році стало поворотним моментом у розвитку законодавства про права людини. Цей документ, який згодом став частиною так званого Білля про права людини, заклав фундамент для всіх подальших законодавчих актів у цій сфері.

Подальший розвиток міжнародного права у сфері захисту прав людини ознаменувався прийняттям ряду важливих документів, які значно розширили та конкретизували положення ЗДПЛ. Серед них особливе місце займають:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.):
  - підписаний Україною: 20 березня 1968 р.
  - ратифікований: 19 жовтня 1973 р.
  - набув чинності для України: 3 січня 1976 р.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.):
  - підписаний Україною: 20 березня 1968 р.
  - ратифікований: 19 жовтня 1973 р.
  - набув чинності для України: 23 березня 1976 р.
3. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.):
  - набув чинності: 23 березня 1976 р.
  - Україна приєдналася: 25 грудня 1990 р.
4. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.):
  - підписана Україною: 9 грудня 1995 р.

– ратифікована: 17 липня 1996 р.

Саме ці міжнародні акти стали ключовими інструментами у формуванні глобальної системи захисту прав людини, а їх ратифікація Україною демонструє прагнення країни до інтеграції у міжнародну правову спільноту та забезпечення високих стандартів захисту прав своїх громадян.

У контексті розвитку міжнародно-правових стандартів прав людини особливу роль відіграє низка європейських документів, прийнятих у період «розрядки» міжнародної напруженості. Ці акти стали важливими віхами у формуванні загальноєвропейського підходу до захисту прав людини. Ключове місце серед цих документів займає Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі, ухвалений у 1975 році. Він заклав основи для подальшого розвитку системи захисту прав людини в європейському регіоні.

Наступні документи, прийняті в рамках загальноєвропейського процесу, суттєво розширили та конкретизували ці положення:

1. Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць НБСЄ 1986 року, який зміцнив зобов'язання країн у сфері прав людини.

2. Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ 1990 року, що встановив нові стандарти у сфері демократії та прав людини.

3. Паризька Хартія для нової Європи 1990 року, яка окреслила нові принципи співробітництва в Європі після закінчення «холодної війни».

Ці та інші документи, прийняті в рамках європейського процесу, сформували комплексну систему стандартів прав людини, що стала основою для подальшого розвитку міжнародного права у цій сфері та вплинула на формування національних законодавств європейських країн.

Фундаментальний поштовх до глобальних зусиль у сфері захисту прав і свобод людини можна простежити від моменту створення Організації Об'єднаних Націй та прийняття її Статуту. Цей основоположний документ заклав підвалини для подальшого розвитку міжнародної системи захисту прав людини.

У Статуті ООН серед ключових цілей організації було чітко артикульовано прагнення відновити та зміцнити віру світової спільноти у:

1. фундаментальні права людини як невід'ємну складову міжнародного порядку;

2. гідність та цінність кожної людської особистості, незалежно від її походження чи статусу;

3. рівноправність чоловіків і жінок як основу справедливого суспільства;

4. рівність прав усіх націй, як великих, так і малих, що підкреслює принцип суверенної рівності держав [7, р. 32].

Відзначимо, ця декларація намірів у Статуті ООН стала відправною точкою для розробки та впровадження численних міжнародних договорів, конвенцій та декларацій, спрямованих на захист прав людини. Вона окреслила основні напрямки, за якими міжнародна спільнота мала розвивати свої зусилля у сфері забезпечення та захисту прав і свобод людини на глобальному рівні.

У контексті захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах збройного конфлікту ключову роль відіграє стаття 38 Статуту Міжнародного Суду ООН. Ця стаття визначає фундаментальний перелік джерел права, які Суд використовує при розгляді справ, пов'язаних із збройними конфліктами та правами сторін у таких ситуаціях. Згідно з цією статтею, Міжнародний Суд ООН при винесенні рішень спирається на наступні джерела:

1. Міжнародні договори:

– загального характеру, які встановлюють універсальні норми міжнародного права;

– спеціальні, що регулюють конкретні аспекти збройних конфліктів.

2. Міжнародний звичай:

– розглядається як доказ загальноприйнятої практики;

– має бути визнаний як правова норма міжнародною спільнотою.

3. Загальні принципи права:

– ті, що визнані цивілізованими націями;

– відображають фундаментальні правові концепції, спільні для різних правових систем.

4. Допоміжні засоби:

– судові рішення, які створюють прецеденти та інтерпретують існуючі норми;

– доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з міжнародного права.

Цей перелік джерел формує комплексну правову базу, на основі якої Міжнародний Суд ООН розглядає питання, пов'язані з правами та обов'язками сторін збройного конфлікту, забезпечуючи тим самим захист прав і свобод людини в екстремальних умовах військового протистояння.

Прийняття Резолюції № 2444 Генеральною Асамблеєю ООН у 1968 році стало каталізатором для консолідації трьох основних напрямів міжнародно-правових актів у сфері права збройного конфлікту:

1. «Женевський» напрям, зосереджений на захисті жертв війни;

2. «Гаазький» напрям, що регулює норми ведення бойових дій;

3. «Нью-Йоркський» напрям, який розвиває ідею міжнародного захисту прав людини в умовах збройних конфліктів.

Цей процес об'єднання характеризувався активною співпрацею між урядами, Організацією

Об'єднаних Націй та Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ). Їхні спільні зусилля були спрямовані на: вдосконалення правил ведення бойових дій (право Гааги); посилення механізмів захисту жертв війни (право Женеви); розширення концепції міжнародного захисту прав людини в контексті збройних конфліктів.

Така інтеграція різних аспектів гуманітарного права відображала зростаюче розуміння їх взаємозв'язку, особливо в умовах сучасних військових конфліктів. Це свідчило про формування комплексного підходу до регулювання збройних конфліктів, де права людини, правила ведення війни та захист цивільного населення розглядаються як взаємопов'язані елементи єдиної системи міжнародного гуманітарного права [8, р. 21].

Прогрес у сфері правової теорії висвітлив потребу в комплексному захисті особистості під час збройних конфліктів. Ця трансформація юридичної парадигми підкреслила нероздільність різних аспектів гуманітарного права та їх вирішальну роль у реаліях сучасних військових зіткнень. Такий розвиток правової думки призвів до усвідомлення необхідності інтегрованого підходу, який враховує взаємозв'язок між різноманітними галузями гуманітарного права. Це розуміння стало особливо актуальним в умовах складних та багатовимірних конфліктів сучасності [9, р. 42].

Визнання взаємозалежності різних сфер гуманітарного права підкреслило їх колективну значущість у забезпеченні ефективного захисту людини в екстремальних умовах війни. Цей підхід відображає зростаюче розуміння комплексної природи сучасних збройних конфліктів та необхідності відповідного юридичного реагування на їх виклики.

1) Женевський напрямок. У контексті нашого дослідження варто звернути увагу на Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року. Ці документи стали визначним кроком у справі захисту людини та покращення умов її життя під час збройних конфліктів будь-якого характеру. На міжнародній дипломатичній конференції в Женеві, що тривала з квітня по серпень 1949 року, було прийнято Женевську Конвенцію «Про захист жертв війни». Вона складалася з чотирьох окремих конвенцій:

1. Перша Женевська конвенція стосувалася покращення становища поранених і хворих у діючих арміях.

2. Друга Женевська конвенція була спрямована на поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які постраждали внаслідок корабельних аварій, з числа збройних сил на морі.

3. Третя Женевська конвенція регулювала поведження з військовополоненими.

4. Четверта Женевська конвенція забезпечу-

вала захист цивільного населення під час воєнних дій.

Ці конвенції разом створили комплексну правову базу для захисту різних категорій осіб у воєнний час.

У період з 1974 по 1977 роки в Женеві проходила дипломатична конференція, присвячена розвитку та підтвердженню міжнародного права. Результатом цієї конференції стало прийняття двох додаткових протоколів до Женевських конвенцій 1949 року:

1. Протокол I, який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.

2. Протокол II, спрямований на захист жертв внутрішніх збройних конфліктів.

Крім того, було розроблено низку окремих конвенцій, метою яких є заборона або обмеження використання певних видів зброї та методів ведення війни, особливо зброї масового ураження. Серед ключових документів можна виділити:

1. «Московський договір» 1963 року про заборону ядерних випробувань у трьох середовищах.

2. Конвенція 1972 року щодо заборони біологічної зброї.

3. Женевська конвенція 1976 року про заборону впливу на природне середовище у військових цілях.

4. Женевська конвенція 1980 року про заборону або обмеження використання певних видів звичайної зброї, доповнена п'ятьма протоколами.

5. Конвенція 1993 року про заборону хімічної зброї.

6. Оттавська конвенція 1997 року про заборону протипіхотних мін.

Ці міжнародні угоди створюють комплексну правову базу для обмеження застосування особливо небезпечних видів зброї та методів ведення війни, сприяючи гуманізації збройних конфліктів та захисту цивільного населення.

Відзначимо, Женевські конвенції 1949 року стали важливим етапом у розвитку міжнародного гуманітарного права після Другої світової війни. Вони вперше в історії представили детальний список діянь, які кваліфікуються як воєнні злочини. Ці конвенції складаються з чотирьох окремих документів: 1. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; 2. Конвенція про поліпшення становища поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; 3. Конвенція про поведження з військовополоненими; 4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни.

Безумовно, Женевські конвенції 1949 року зробили революційний внесок у міжнародне гуманітарне право, детально окресливши «сер-

йозні порушення» правил ведення війни у кожному з чотирьох документів. Ці порушення, які сьогодні однозначно кваліфікуються як воєнні злочини, сформували основоположну юридичну базу для їх визначення та переслідування, що стало визначальним етапом у вдосконаленні механізмів захисту прав людини під час збройних конфліктів.

Аналіз Женевських конвенцій дозволяє сформулювати чіткий перелік воєнних злочинів, які, згідно з міжнародними зобов'язаннями, держави повинні заборонити на рівні національного законодавства та встановити за них відповідальність. Ця норма набуває особливого значення з огляду на те, що конституції більшості розвинених країн визнають примат міжнародного права над внутрішнім, що сприяє уніфікації підходів до кваліфікації та покарання воєнних злочинів на глобальному рівні.

2) Гаазький напрямок у військовому праві. Цей напрямок бере свій початок від Гаазьких конференцій, зокрема першої, що відбулася 1899 року. На ній було прийнято три ключові конвенції, що стосувалися мирного вирішення міжнародних конфліктів, законів і звичаїв сухопутної війни, та застосування принципів Женевської конвенції 1864 року до морської війни. Крім того, конференція ухвалила три важливі декларації, які обмежували використання певних видів зброї: заборона на п'ять років скидання бомб з повітряних куль, заборона використання снарядів з отруйними газами, та заборона використання куль, що легко деформуються в людському тілі. Ці документи заклали основу «права Гааги» – важливої складової міжнародного військового права [10].

Друга Гаазька конференція 1907 року стала визначною подією у розвитку міжнародного права, результатом якої стало прийняття 13 конвенцій та однієї декларації¹. Ці документи охопили широкий спектр питань, пов'язаних з веденням війни та мирним вирішенням конфліктів. Конвенції регулювали різноманітні аспекти: від початку воєнних дій та прав нейтральних держав до специфічних правил морської війни, включаючи використання мін та бомбардування з моря. Особлива увага приділялася обмеженню застосування сили у міжнародних відносинах та захисту цивільних об'єктів. Хоча не всі прийняті документи набули чинності, ця конференція

значно розширила та вдосконалила міжнародно-правову базу ведення війни, відому як «право Гааги».

Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років, широко відомі як «право Гааги», стали визначальними у розвитку міжнародного гуманітарного права. Їхня головна мета полягала в гуманізації ведення війни шляхом встановлення чітких правил та обмежень. Ці конвенції охоплювали кілька ключових аспектів:

1. Регулювання процесу оголошення та припинення війни;
2. Визначення порядку початку воєнних дій;
3. Встановлення статусу комбатантів та не-комбатантів;
4. Заборона або обмеження певних методів та засобів ведення бойових дій.

Особливо важливим внеском «права Гааги» стало проголошення одного з фундаментальних принципів міжнародного права – необхідності мирного вирішення міжнародних конфліктів. Цей принцип заклали основу для подальшого розвитку механізмів мирного врегулювання суперечок між державами [11].

Отже, значення Гаазьких конвенцій виходить далеко за межі регламентації військових дій. Вони заклали фундамент для еволюції міжнародного права, спрямовуючи його розвиток у бік превентивної дипломатії та мирного врегулювання міждержавних суперечок. Ці документи стали не лише кодексом поведінки під час війни, але й важливим кроком до створення системи міжнародних відносин, орієнтованої на підтримку миру та запобігання збройним конфліктам.

Гаазька конвенція «Про закони та звичаї сухопутної війни» від 5 жовтня 1907 року має особливе значення завдяки своїй преамбулі. Цей вступний текст встановлює унікальний правовий принцип, який надає юридичну силу не лише існуючим на той момент звичаям та законам війни, але й тим, що можуть виникнути в майбутньому. Таким чином, конвенція створила гнучкий механізм, здатний адаптуватися до нових реалій ведення війни, забезпечуючи правове підґрунтя для регулювання військових конфліктів навіть у непередбачених на момент її прийняття ситуаціях. Це положення значно розширило сферу впливу конвенції та зробило її актуальною на довгі роки вперед [11].

¹ «Про мирне розв'язання міжнародних сутичок»; «Про обмеження під час застосування сили під час стягнення за договірними борговими зобов'язаннями»; «Про початок воєнних дій»; «Про закони та звичаї сухопутної війни»; «Про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни»; «Про положення неприязельських торгових суден за початку воєнних дій»; «Про перетворення торгових суден на військові судна»; «Про постановку підводних мін, що автоматично вибухають від торкання»; «Про бомбардування морськими силами під час війни»; «Про застосування до морської війни начал Женевської конвенції (у подальшому замінена Женевською конвенцією 1949 року)»; «Про деякі обмеження в користуванні правом захоплення у морській війні»; «Про заснування Міжнародної призової палати (не набрала чинності)»; «Про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни. Також було ухвалено декларацію «Про заборону метання снарядів та вибухових речовин з повітряних куль».

Гаазькі конференції, безсумнівно, зробили значний внесок у розвиток міжнародного права, проте, на наш погляд, вони мали одну суттєву ваду. Йдеться про так зване застереження загальності (*clausula si omnes*), закріплене в статті II Конвенції про закони і звичаї суходільної війни. Це застереження встановлювало, що положення Конвенції були обов'язковими лише для держав-учасниць і тільки у випадку, якщо всі воюючі сторони були учасниками Конвенції. Таке формулювання створювало серйозну перешкоду для ефективного застосування конвенцій:

1. Воно обмежувало сферу дії Конвенції лише ситуаціями, коли всі сторони конфлікту були її учасниками;

2. Це давало можливість уникнути виконання зобов'язань, якщо хоча б одна зі сторін конфлікту не була учасником Конвенції.

Таким чином, незважаючи на прогресивність Гаазьких конференцій в цілому, це застереження значно знижувало практичну ефективність прийнятих документів, обмежуючи їх застосування в реальних військових конфліктах.

3) Нью-Йоркський напрям. 1968 рік став переломним моментом у розвитку міжнародного гуманітарного права, отримавши назву «рік прав людини». Цей період ознаменував початок нової ери в діяльності ООН, характеризуючись посиленням уваги до права збройних конфліктів. Ключовою подією стала міжнародна конференція з прав людини, що проходила в Тегерані з 22 квітня по 13 травня 1968 року під егідою ООН. Ця конференція мала вагомий вплив на розвиток міжнародного права, прийнявши низку важливих резолюцій, які охоплювали різноманітні аспекти захисту прав людини на міжнародному рівні. Тегеранська конференція стала відправною точкою для подальшого розвитку та вдосконалення механізмів захисту прав людини, особливо в контексті збройних конфліктів. Вона заклала основу для більш активної ролі ООН у цій сфері, що згодом призвело до прийняття нових міжнародних документів та створення ефективніших механізмів захисту прав людини в умовах війни.

У 1970 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила низку резолюцій, які відіграли значну роль у регулюванні використання певних видів озброєнь. Ці документи зосередили увагу на питанні заборони чи обмеження застосування конкретних типів «звичайної зброї». Важливо зазначити, що термін «звичайна зброя» в цьому контексті стосується всіх видів озброєнь, які не входять до категорії зброї масового знищення. Тобто, це зброя, яка не є ядерною, хімічною чи бактеріологічною. Ці резолюції стали важливим кроком у розвитку міжнародного права, спрямованого на гуманізацію збройних конфліктів та зменшення страждань, спричинених викорис-

танням певних видів зброї. Вони заклали фундамент для подальших міжнародних угод щодо контролю над звичайними озброєннями [11].

Зусилля ООН у 70-х роках ХХ століття щодо розвитку та вдосконалення права війни мали суттєвий вплив на міжнародне гуманітарне право. Експерти виділяють три ключові досягнення цього періоду: 1) подолання табу на обговорення питань права війни (ця тема стала відкритою для широкого міжнародного діалогу, що сприяло більш глибокому аналізу та розвитку відповідних правових норм); 2) пріоритизація захисту основних прав людини під час збройних конфліктів (було посилено увагу до забезпечення базових прав людини навіть в умовах війни, що стало важливим кроком у гуманізації збройних конфліктів); 3) розробка специфічних питань, зокрема статусу учасників партизанських рухів (особлива увага була приділена визначенню правового статусу бійців партизанських загонів, які брали участь у національно-визвольних війнах). Все це сприяло більш чіткому регулюванню прав та обов'язків учасників таких конфліктів.

Ці досягнення заклали основу для подальшого розвитку міжнародного гуманітарного права, сприяючи його адаптації до нових реалій збройних конфліктів та посиленню захисту прав людини в умовах війни.

Висновки. Таким чином, на основі вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Еволюція міжнародного гуманітарного права відбувалася поступово, від ранніх спроб регулювання військових дій до створення комплексної системи захисту прав людини під час збройних конфліктів, що відображено у Женевських та Гаазьких конвенціях.

2. Ключову роль у розвитку міжнародного гуманітарного права відіграли три напрямки: Женевський (захист жертв війни), Гаазький (регулювання методів ведення війни) та Нью-Йоркський (розвиток міжнародного захисту прав людини в умовах конфліктів).

3. Прийняття Загальної декларації прав людини у 1948 році та подальших міжнародних пактів стало фундаментом для розвитку глобальної системи захисту прав людини, в тому числі і під час збройних конфліктів.

4. Діяльність ООН, особливо у 1960-70-х роках, сприяла подоланню табу на обговорення права війни, пріоритизації захисту прав людини під час конфліктів та розробці специфічних питань, таких як статус учасників партизанських рухів.

5. Незважаючи на значний прогрес у розвитку міжнародного гуманітарного права, існують певні недоліки, як-от застереження загальності (*clausula si omnes*) в Гаазьких конвенціях, що може обмежувати їх ефективність у реальних конфліктах.

6. Сучасні виклики, такі як російсько-українська війна, демонструють необхідність подальшого вдосконалення механізмів захисту прав людини в умовах збройних конфліктів та адаптації міжнародного права до нових реалій ведення війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Задорожній О.В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: *монографія*. Київ: К.І.С., 2015. 712 с.
2. Репецький В.М., Лисик В.М. Міжнародне гуманітарне право: *підручник*. Київ: Знання, 2007. 467 с.
3. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про територіальну цілісність України, A/RES/68/262, 2014; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Агресія проти України», A/RES/ES-11/1, 2022.
4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII; Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 № 2268-VIII.
5. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 18–28.
6. Рабінович, П.М. Права людини і громадянина: *навчальний посібник*. К. : Атіка, 2004. 464 с.
7. Alston, P., & Goodman, R. (2013). *International Human Rights*. Oxford University Press. 330 p.
8. Sassòli, M. (2019). *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare*. Edward Elgar Publishing. 210 p.
9. Crawford, E., & Pert, A. (2020). *International Humanitarian Law (2nd ed.)*. Cambridge University Press. 181 p.
10. Schindler, D., & Toman, J. (1988). «The Laws of Armed Conflicts: A Collection of Conventions, Resolutions and Other Documents». Martinus Nijhoff Publishers. 410 p. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r29549.pdf>.
11. International Committee of the Red Cross (ICRC). «The Hague Conventions of 1899 and 1907». 330 p. <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/145>.